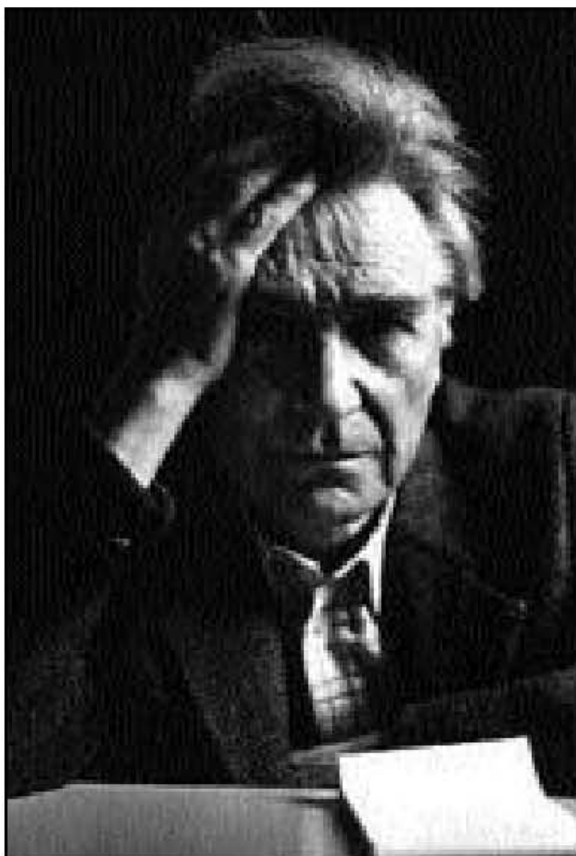

ordin filosofic. Ardelenii au mai multă înclinare spre sistem și pentru gândirea monumentală. La adevărații intelectuali ardeleni, ca o compensație a spiritului mic-burghez al intelectualilor mijlocii, o sensibilitate metafizică se adâncește până aproape în *das Unendliche*. Filosofia d-lui Lucian Blaga cuprinde atâta sensibilitate pentru mister cât n-a avut toată gândirea românească până la dânsul. Și ce este pasiunea d-lui Roșca pentru Hegel sau a d-lui Traian Herseni pentru filosofia existențială a lui Martin Heidegger, decât expresia unei adânci sensibilități metafizice? Este caracteristic faptul că toți intelectualii ardeleni cu posibilități mai mari au reacționat împotriva platitudinii spiritului utilitarist ardelenesc, împotriva închistării în superstiția utilului și a limitării într-un practicisism stupid și steril. Or, aceasta nu poate însemna decât voința Ardealului de a fi altcum, de a se depăși, de a-și transcende provincialismul suficient și îngust. În orice reacțiune este mai multă vitalitate decât într-o excesivă adaptabilitate. A fi pliant într-un mod

exagerat înseamnă a nu fi depășit treapta istorică de existență. Faptul cel mai rușinos și mai compromițător din istoria românească este adaptabilitatea, acest fenomen de impotență și de sterilitate. Românii n-au înțeles niciodată că este mai bine a nu fi, decât a fi cu aproximație.

Problema existenței ori este pusă în termenii totali, ori nu trebuie pusă deloc. În țara asta există prea multe presimțiri, prea multe aproximații, dar nu există disperare, precum nu există revelație. Și de câte ori mă gândesc la ardeleni, mă apucă un sentiment de regret că seriozitatea lor nu este asociată cu o mare pasiune, că n-au destul elan pentru a iubi inutilul și destulă nebulie pentru ca din seriozitatea lor să răsară o tragedie, un stil complex de viață. *Istoria Ardealului* și a României în genere n-a început încă. Și această negație este singura speranță.

„Calendarul”, an II, nr. 485,
29 septembrie 1933, p. 2

Scrisoare germană

Aș vrea să comunic bucuria de a mă afla într-o lume politizată, fără ca spiritul ei politic să fie dezgustător și plat. Am considerat totdeauna politicul la periferia vieții spirituale, deoarece el, privit în sine, nu este decât o sumă de exteriorizări nerevelatoare, preocupat de cadre și de forme, incapabil de înțelegere vitală și de ritm interior, de o complexitate calitativă sau de izbucniri organice. Dacă spiritul politic în Germania de astăzi nu este supărător, se datorește conexiunii și relației multiple prin care nemții îl încadrează în formele generale ale spiritului. Căci ei au depășit platitudinea politicului, ca o sumă de valori autonome, prin încercarea de a fundamenta un fenomen politic pe o întreagă atitudine de viață, pe o sumă de valori care, în altă parte, sunt independente de valorile politice. Mă încântă acest efort de convergență, care amestecă intenționat în sfera politicului valori religioase, artistice, filosofice etc., făcând dintr-o lume politizată altceva decât o lume plată. Când te gândești cum în majoritatea țărilor democratice sfera vieții politice este dezbinată de sfera celorlalte valori, cum dis-

crepanța și autonomia politicului față de celelalte forme izolează un câmp de activitate și-l atribuie unui cerc de nulități iremediabile, nu poți să nu admiri fenomenul german care în mod silit a vitalizat politicul prin concursul celorlalte forme ale spiritului. Este un lucru admirabil să vezi cum un regim, pentru a-și justifica existența, schimbă dreptul, modifică religia, orientează în alt sens arta, construiește altă perspectivă a istoriei, elimină brutal trei sferturi din valorile consacrate, neagă cu frenezie și palpită de entuziasm. Când mi se va spune că orientarea politică de astăzi este inadmisibilă, că se bazează pe valori false, că tot rasismul este o iluzie științifică și exclusivismul germanic o grandomanie colectivă, eu voi răspunde: ce importă, din moment ce Germania se simte bine, proaspătă și vitală într-un asemenea regim. Unii spun: dar unde mai găsești participarea cetățeanului la guvernământ, unde mai este libertatea efectivă de intervenție și de pronunțare individuală. Eu însă voi răspunde tuturor democraților: în regimul dictatorial de astăzi, cetățeanul participă cu mai mult suflet decât într-o democrație fadă, cu iluziile ei de reprezentare și cu atomizarea scandaloasă care au făcut din regimurile democratice biete simulacre de existență politică. Regimul democratic este cel mai admirabil regim, privit ca orientare ideală și considerat în valorile și exigențele lui pure, dar practic și istoric a devenit exterior omului și insuficient. Cine nu înțelege această fatalitate prin care formele de viață sunt în mod esențial insuficiente și devin exterioare, prin uzare, fondului nostru psihologic, nu se va resemna niciodată, cu trecerea de la democrație la dictatură. Trebuie întrebați toți democrații din lume: pentru ce *a trebuit* să se instaureze dictatura în Germania, precum trebuie întrebați toți oamenii: pentru ce concep un *amor fati* în existența lor individuală și nu vor să admită unul în politică? Nimic nu e mai dureros decât să vezi cum oamenii n-au sensibilitate pentru necesități istorice și cum sunt atât de puțin barbari încât nu înțeleg ritmul irațional al vieții.

În drum spre Praga, un ceh, social-democrat, blând cum numai între democrați mai găsești astăzi (probabil din cauza conștiinței

ireparabilului) îmi spunea deplin convins că hitlerismul va cădea în mod sigur în două luni și regreta lipsa de curaj și de brutalitate a social-democraților germani, care, dacă ar fi avut aceste calități, ar avea acum desigur puterea. Acest om făcea inconștient elogiul hitleriștilor. Sau să vorbesc de un prieten român de aici din Berlin de un temperament extraordinar și de o pasiune pe cât de profundă, pe atât de debordantă, care mi-a făcut 12 ore în șir elogiul regimului democratic și al necesității lui actuale, fără să mă convingă? Am găsit oameni a căror singură dorință este recrudescența iluminismului, care admiră secolul al XVIII-lea și doresc o renaștere a spiritului acestui secol. Și-mi permit să-mi mărturisesc altă bucurie: aceea de a trăi într-o *explosivă* care irationalismul a invadat toate domeniile și de a găsi în acest fapt suprema verificare a unor presupoziii de ordin metafizic.

A venit timpul când trebuie explicat irationalismul nu numai în filozofie, ci și în politică. Nimeni nu este irationalist în politică atunci când respectă formele și le așteaptă indiferent moartea. Să accepți viața ca pe o fatalitate și să lupți în și cu această fatalitate împotriva a tot ce e rezistență, moarte și ireparabil. Și să știi sigur că viața nu este decât un drum spre moarte. Orice irationalism este un paradox; căci el exprimă un paradox al vieții. Să avem atât orgoliu ca să murim de contradicțiile vieții.

În momentul istoric actual, prefer raționalismului politicii democrate irationalismul barbar, exploziv, fecund și avântat, care, peste formele moarte, peste legalism și juridicism, indică un triumf al vitalității, al elanului și al acțiunii disperate. Irationalismul politic pleacă de la exasperarea vitalului în luptă cu cadrele perimate. De aici, amestecul lui de barbarie, entuziasm, disperare și exaltare. Nimeni nu va înțelege fenomenul german dacă nu este în mod organic sensibil la acest amestec, la această admirabilă confuzie și la această efervescență productivă.

Fenomenele politice mari nu se desfășoară liniar, ci într-o complexitate rebelă, al cărei unic sens poate fi determinat numai de fatalitatea imanentă, de substructura organică, inteligibilă numai unui om cu înțe-

legere vitală. Nici o țară din lume nu va avea o politică de stil mare, dacă nu va avea curajul existenței ei, dar un curaj nelimitat, de o infinită exaltare și de o mare nebunie. Și mă apucă melancolia când mă gândesc că în gurile Dunării o țară n-are curajul existenței sale.

Berlin, noiembrie 1933

„Calendarul”, an II, nr. 524

14 noiembrie 1933, p. 1.

Aspecte germane

Pentru a înțelege spiritul Germaniei de astăzi este absolut necesar să iubești tot ceea ce este exagerat, tot ceea ce răsară dintr-o pasiune excesivă și debordantă, să fii încântat de tot ceea ce este avânt irațional și monumentalitate deconcertantă. Am iubit totdeauna Germania pentru acel caracter de *Formlosigkeit*, care, dacă a degenerat uneori în grotesc, nu este mai puțin adevărat că lui îi datorăm o parte din valorile și realizările sublime, care ne scot temporar din vulgaritatea existenței zilnice. În lumea asta nu trebuie iubiți decât oamenii lipsiți de măsură. Toți ceilalți, când nu sunt inteligenți, sunt mediocri, calculați, cu spirit critic și ironic. Dar pun întrebarea această tuturor: n-a venit timpul când trebuie să lichidăm cu tot ceea ce e spirit critic, calcul, măsură și formă? Cu adevărat, multe lucruri mai avem de negat, pentru ca negația să ne ducă la certitudini, la extaz și la sublim.

Dacă Germania de astăzi a făcut ceva, dacă nemții trăiesc într-un entuziasm nebun și într-o admirabilă efervescență, este că au avut la un moment dat curajul unei lichidări, pasiunea unei barbarii fecunde și creatoare, capacitatea de a risca infinit și mai cu seamă un mesianism, greu de înțeles de străini. Nu vreau să vorbesc aici de atitudinea țarilor mici față de fenomenul hitlerist și nici de atitudinea mea personală, ci mă interesează dacă el participă sau nu la sensul immanent al istoriei germane. Orice om cu cât de mică înțelegere istorică trebuie să recunoască faptul indiscutabil că hitlerismul a fost un *destin* pentru Germania. Trebuie să ai un mare simț pentru fatalitate spre a putea fi obiectiv. Toate fenomenele istorice de proporții mari nu sunt inteligi-

bile decât privite sub semnul fatalității, al unui destin immanent, răsarit din structura și substanța unei forme de viață istorică. În formele reduse de viață istorică, neexistând un impuls propriu și interior de viață, neexistând o necesitate secretă, ci numai dependențe, imitații și compromisuri, nu găsim nici o fatalitate care să indice o direcție, ci un arbitrar stupid și insignifiant. Culturile mici n-au nici un sens și nici o valoare în lumea istorică. De aceea, dacă nu trebuie distruse, trebuie neglijate.

De vorbă cu un hitlerist

Ceea ce impresionează ca străin atunci când vorbești cu orice german, indiferent de cultură și de treaptă socială, este mesianismul dus până la ultima expresie. Desfid pe cineva, să-mi arate în toată Germania un simplu cetățean care să nu fie convins că Germania este întâia țară din lume, toate celelalte fiind niște biete existențe aproximative. În România, toți cetățenii sunt de acord că trăiesc în cea mai nenorocită țară de pe glob, într-o țară care nici nu merită să trăiască. Și atunci, cum să nu fii impresionat de infinitul orgoliu al acestei națiuni, de conștiința ei de a reprezenta o misiune în lume și de a atinge o culme istorică? Dacă mesianismul rusec și cu cel iudaic sunt colorate religios, cel german este de esență istorică. Pe când în cel rusec și în cel iudaic se vorbește de o eliberare și de o mântuire printr-un popor cu încredințări divine, a căror realizare duce la o rezolvare a procesului istoric, cel germanic pleacă de la excelența unui tip etnic în cadrul celorlalte tipuri etnice, rămânând numai o realizare efectivă în imanența istoriei. Primele două au un vădit caracter apocaliptic, o intenție evidentă de transcendere a istoriei, de înfrângere finală a istoriei. Antisemitismul germanic își are originea în reacțiunea instinctivă a mesianismului nordic de esență germană, împotriva mesianismului sudic de esență iudaică. Același caz este și cu antisemitismul rusec. (În condițiile istorice în care trăiesc evreii, ei sunt prea dotați pentru a putea fi înfrânți, precum sunt prea dotați spre a fi vreodată învingători.)

Oare Dumnezeu n-a suferit destul când și-a trimis Fiul pe cruce, de a trebuit să-și

Anna-Maria Orban

răstignească de mai multe ori poporul ales?

Nu voi uita niciodată discuția avută recent cu un cetățean german, începută parcă în mod simbolic în fața Reichstagului. Omul acesta era așa de convins de un pangermanism spiritual și politic, încât m-a înmărmurit. Și m-a înmărmurit cu atât mai mult cu cât lucrurile pe care mi le spunea nu le știa din cărți, ci din discuții, de la întruniri și din călătorii. Cu un exclusivism impresionant și feroce în același timp, reducea toate valorile umane la valorile de esență germanică. Tot ce este grandios, monumental, genial și creator este germanic. Toate cul-

turile celelalte sunt simple caricaturi.

Franța? Toată cultura franceză – o minciună, un joc superficial și o meschinărie continuă în toate planurile spiritului. Când îi obiectez că sunt culturi care n-au cultivat monumentalul, așa cum sunt culturile japoneză, franceză, greacă, chineză, el îmi răspunde că nu recunoaște decât ceea ce e gotic în valorile umane... Însăși arta Renașterii italiene este, în operele ei mari, germanică. Michelangelo este tipic.

– Bine, dar dinamismul lui Michelangelo se explică prin tranziția ce o face el de la Renaștere la baroc!

– Nu există un baroc autentic, decât cel de origine germanică, deoarece el este o recrudescență gotică în modernitate.

– Aceasta e și părerea lui Worringer, Wölfflin, Spengler.

?

– Și apoi, gândește-te dumneata, cum ar fi putut italienii să dea naștere unui Leonardo? Numai un spirit gotic poate îmbrățișa atâtea domenii. Muzica este o creație specific germană, ca și poezia, metafizica etc.

Nicăieri mentalitatea național-socialistă nu răsare mai în evidență decât în aprecierile asupra științei.

– Toate invențiile și descoperirile științifice germane au fost făcute pentru folosul comunității. Știința franceză a descoperit și inventat doar o sumă de inutilități, care nu angajează cu nimic comunitățile omenești.

Dacă am suportat aceasta, se datorează vechii mele pasiuni pentru absurdități.

– Germania nu este o țară de mâna a doua.

Ea va arăta Europei că ea este suprema realitate în ordine politică. Liga Națiunilor? Cea mai mare minciună franceză.

– De acord.

Hitleriștii și România

– România n-a avut nimic de câștigat de pe urma Franței. Și apoi, România este opera Franței sau a Germaniei?

Această întrebare stupidă mă încurcă definitiv.

– Orice-ați spune d-voastră români, România este un produs al Germaniei. Ea este fructul stăruinței și educației germane a regelui Carol I! Aș vrea să văd ce-ați fi fost fără acel rege de origine și educație germană. România mare are multe de învățat, mai cu seamă în ce privește ordinea și educația. În foarte multe privințe, Bulgaria îi este superioară, ș.a.m.d.

Părerile acestui individ sunt prea răspândite în populația germană spre a nu merita să fie reproduse aci. Dacă mi le-ar fi spus un om de bibliotecă, nu le-aș fi reprodus, fiindcă le-aș fi crezut fructul unei informații și meditații individuale și ca atare mai puțin revelatoare pentru orientarea generală a unui popor.

Ne-am despărțit după câteva ore de discuție. Și acum păstrez în memorie accentul pasionat cu care pronunța prea frecventele expresii: „*deutsches Volk*“, „*deutsches Wesen*“, „*deutsche Erziehung*“ etc...

Georg Simmel, vorbind despre Nietzsche, găsește că nota caracteristică a acestuia este sentimentul solemn al existenței (*Das Gefühl der Feierlichkeit des Daseins*). Acest sentiment este, în măsuri diferite, esențialul tuturor germanilor. Să ai în fiecare moment în conștiință caracterul simbolic al gestului tău, să trăiești în fiecare clipă ca și cum existența ta ar fi o serie de răscruci și elaborația intimă să te ridice încontinuu înspre tipul tău ideal, iată un sentiment de viață de un dinamism absolut. Nimeni nu poate avea acest sentiment solemn dacă nu simte că existența lui individuală este o misiune care s-ar putea îndeplini oricând, deși nu se îndeplinește niciodată. Trăiești simbolic pentru valorile pe care le cultivi și aceste valori le consideri ireductibile, absolute. Nimeni nu poate avea acest sentiment dacă nu crede că existența lui poate deveni un absolut, ceva incondiționat, împlinit în sine. Dar cum acest proces indică o pură intenționalitate, căci nimeni nu poate îndeplini o misiune, nimeni nu se poate realiza integral, deja trăind, există un tragic destul de sesizabil în această solemnitate care poate fi o mască ce acopere cine știe ce tragedii. Germanul nu este un tip uman care trăiește pentru stările lui sufletești, el nu cultivă psihologismul, ci trăiește stările sufletești în legătură cu valorile și normele care derivă sau se conexează cu aceste stări. De aici, excesul de pedagogie, morală, normativismul scandalos, concepția datoriei. Și tot de aici, tendința lor de a lua viața în serios. Absența simțului realității la majoritatea oamenilor nordici derivă din aceeași seriozitate permanentă. Căci mai mult de trei sferturi din aspectele vieții nu merită să le iei în serios. Iar când le iei, în mod fatal devii fantast, ridicol, copilăros sau sfânt. Dar n-a venit încă timpul să-i depășim și pe nemți...

Berlin, noiembrie 1933

„Vremea“, an VI, nr. 314,
19 noiembrie 1933, p. 9.

Prin universitatea din Berlin

Ați făcut desigur interesanta experiență de a trece în două-trei ore printr-un muzeu imens, care începe cu culturile orientale și sfârșește în vremea noastră. Această orientare superficială este atât de admirabilă și atât de sugestivă, încât simți nevoia de a o repeta cât se poate de des. Să poți în câteva minute să lichidezi cu o cultură, cu un stil, cu o viziune și cu o formă de viață, să încerci într-un timp limitat să te pliezi pe o multiplicitate de forme străine, să te elasticitezi și apoi să elimini, prin câțiva pași, o lume, pentru a intra în alta, mi se pare un lucru atât de ciudat, de o ironie atât de semnificativă, încât nu pot păstra neîmpărtășită această bucurie de natură ironică. Nietzsche vorbea de o libertate de deasupra lucrurilor; în muzee ai senzația unei libertăți deasupra istoriei. Și ce este această libertate decât o expresie a unei bucurii ironice, care te plasează într-o iluzie de superioritate dincolo de tot ceea ce s-a creat până acum? Te adaptezi diverselor stiluri istorice, dar te adaptezi numai pentru a măsura ulterior *distanța* fatală care te separă de ele. Te învârti într-o pluralitate de stiluri zăpăcit, confuz și dezorientat, incapabil de a găsi o convergență și o ierarhie, admirând și disprețuind istoria umană, de care nu te mai leagă decât un impuls fatal înspre o lume de valori, cu care lucrezi, chiar dacă nu le admiti. Formula lui Spengler: „*erhabene Zwecklosigkeit*“, numai acum mi-a apărut cu adevărat semnificativă pentru a defini explozia inutilă de stiluri culturale în istorie, apariția irațională a noi conținuturi și a noi cristalizări, devenirea formelor specifice în afară de orice finalitate și de orice sens.

O senzație analogă încerci atunci când într-o universitate, fără a urmări o specialitate definită, treci de la un curs la altul. Ireductibilitatea și iraționalitatea stilurilor și planurilor de cultură ți se manifestă în aceeași amploare ca într-un muzeu. De la filosofia modernă treci la arta chineză, de la economie la metafizică și de la arta medievală la istoria Rusiei. Toți acești nemți, care știu tot atâta carte pe cât de puțin talent au,

îmi revelează, ca și vizitarea unui muzeu, aceeași inutilitate a istoriei și aceeași insuficiență pentru tot ceea ce se consumă în temporalitate.

La un moment dat din viață îți dai seama că nu te mai interesează aproape nici un eveniment din trecut, iar dacă se întâmplă să te intereseze, el nu ți se impune în distanța temporală, ci ca fenomen de integrare subiectivă. Contează atunci numai cât poți extrage pentru tine însuși din acel eveniment, cât poți fecunda interior, iar nicidecum obiectivitatea istorică a acelui eveniment. Îmi pare inutil și plat să te ocupi cu fenomene pentru a le epuiza prin cunoaștere, atunci când această cunoaștere este complet nerevelatoare pentru tine însuși, pentru destinul tău și pentru misiunea ta.

Istorie, în sensul cel mai general al acestui cuvânt, nu pot face decât acei pentru care nu există ca o problemă totală problema existenței lor personale, a tragicei unicități. De aceea sunt oameni cărora li se pune serios întrebarea dacă mai au ce să mai învețe. Nu că ar ști prea mult, ci din motivul că la un moment dat informațiile de ordin obiectiv nu mai dovedesc nimic. Și chiar dacă ai vrea să știi și să culegi informații, îți vine atât de greu să le aduni de la niște oameni cu o viață sufletească mai redusă decât tine. N-ai cunoscut niciodată imposibilitatea de a primi ceva de la un om obiectiv? N-ai cunoscut niciodată refuzul de a fi informat de oameni, care sunt produsul exclusiv al cărților? Dacă e vorba de existențialitate și de subiectivism, de la cine mai putem învăța ceva sau de la cine mai putem primi ceva?

Nu numai la Universitatea din Berlin, dar la orice universitate de pe glob, aș încerca desigur același sentiment ciudat și indecis: simt că știu atât de puțin față de acești profesori, și totuși simt că nu pot învăța nimic de la ei. Toți acești oameni care și-au ruinat viața între cărți, care fiecare este câte o bibliotecă ambulantă, de o probitate științifică excesivă, rămân numai profesori. De câte ori ascult profesorii, cad într-o dispoziție melancolică: viața îmi pare prea scurtă, pentru a merita să ți-o cheltui învățând. Mi-ar plăcea numai oameni care

învață pentru a se descoperi pe ei înșiși și pentru care întreaga istorie n-ar fi decât un simplu *pretext*, pentru care studiul este o aventură, un risc, o nebunie. Cineva îmi spunea că s-a descoperit în filologie; altul în psihiatrie și altul în geometrie. Dar să gândești numai pentru voluptatea gândirii, să gândești în sine, mi se pare ceva remarcabil, dar nu impresionant. Un astfel de om care gândește numai pentru semnificația ideilor ca atare, care n-are nimic dintr-un gânditor existențial, este Nicolai Hartmann, considerat de unii drept cel mai mare filosof german de astăzi. Eu nu pot trece, însă, peste Heidegger și Klages. De când îl audiez pe Hartmann, m-am întărit în convingerea că filosofia trebuie depășită, că ea este prea puțin pentru acei care se frământă până la absurd și că aproape orice filozofie este aproximativă, precum aproximativi sunt aproape toți oamenii. Hartmann, ca toți filosofilor care nu sunt profeți, teoretizează, vorbește de fericire, de valori, de toate problemele eticii, dar nu rezolvă, concret și imediat, valabil pentru destinul individual, nimic. O filozofie care nu creează un stil de viață sau care nu duce la un stil de viață n-are nici o valoare. Trebuie să fecundeze, să fie în ea o hotărâre, o luptă a omului în timp și cu timpul. Dar să teoretizezi cu un exces de spirit analitic, să construiești pentru a construi și să te complaci în subtilități care nu rodesc interior, care nu angajează și nu dor, mi se pare comod și inutil. În felul în care gândește Hartmann, dacă ar trăi o sută de vieți, filosofia nici nu l-ar distruge, dar nici nu l-ar înnebuni de bucurii. Este un lucru remarcabil să poți gândi ca și cum tu n-ai exista. În felul acesta ești sigur că, oricât ai gândi, mergi pe un drum sigur. Dar este un lucru impresionant să gândești angajat cu întreg destinul tău. Va veni timpul când oamenii nu vor avea ce să mai facă cu așa-zisele idei. Și atunci când vor rămâne numai ei, când nu vor mai avea refugiul și lașitatea ideilor, numai atunci filosofia va înceta să fie expresia neliniștii oamenilor impersonali.

Într-un singur sens universitatea poate fi interesantă, și anume considerată ca prilej de autodefinire. Cine n-are experiența universităților germane suferă, în mod fatal, de

un minus de autocunoaștere. Dacă n-ar fi decât prin contrastul ce ți-l oferă orientările ei și tendințele tale și ar fi suficient pentru a le străbate. Dar dacă mai sunt oameni care mai vor să învețe, care își fac din studiu unicul scop al vieții, atunci este indiscutabil că Germania este un paradis.

Nu pot să-nchei aceste rânduri fără să amintesc de Ludwig Klages, care nu este profesor, dar ale cărei conferințe la Universitatea din Berlin, în care își expune sistemul său de filozofie, sunt bucurii necomunicabile.

Klages, cu aspect de pastor protestant și cu temperament de condotier, debordant, exploziv, volubil și profetic, misterios și în același timp erudit, este omul cel mai realizat dintre câți am văzut până acum. Acest om seamănă a magician și este de un farmec irezistibil. Viziunea sa filosofică, despre care voi vorbi poate mai târziu, respiră ceva din tumultul său temperamental și nu este de parte de viziunea unui magician, a unui alchimist sau a unui profet modern. Și de câte ori mă gândesc la Klages văd un Nae Ionescu, format în cultura germană, cu multe biblioteci devorate și cu multe, multe singurătăți.

Berlin, noiembrie 1933

„Vremea”, an VI, nr. 316,
3 decembrie 1933, p. 9.

Aspecte berlineze

N-am crezut niciodată, de la depărtare, că Berlinul ar putea să mă intereseze prin altceva decât prin spiritul politic. Și cum credeam că m-aș putea integra într-o mișcare politică și că aș putea activa într-un sens oarecare, că aș studia cel mult problema raselor și problema spiritului neogotic, am avut surpriza ciudată de a mă găsi la un moment dat între texte și comentarii budiste, depășind istoria acolo unde ea pare a atinge forma supremă de realizare, unde viețuirea în timp și în efectiv este dusă până la margine. Procesul acesta de inactualizare sufletească își află o sursă de natură cu totul specială.

Orașul în care locuiești în mod fatal îți devine o problemă, o preocupare spirituală

și mai cu seamă o chestiune de atitudine. Nu poți accepta rece forme și stiluri arhitecturale, nu te poți complăce într-un perspectivism comod ce distanțează totul dintr-o plăcere de natură ironică, deoarece stilul și caracterul specific ale unui oraș intervin în direcția în care evoluezi și în selecțiunea preocupărilor.

De câte ori n-am simțit pe străzile întunecoase ale Berlinului vechi cum crește senzația de inactualizare sufletească, de transcendere a ritmului vieții obișnuite. Și cum le străbat zilnic, acest cartier cu case afumate, rigide și distante nu face decât să-mi adâncească tristețile intime, să mă apese cu un trecut pe care nu-l înțeleg, de altă natură și de altă esență. Ce pot înțelege din toată această arhitectură grea, menținută ca pentru a arăta ireparabilul timpului, decât un indiciu pentru nimicnicia istoriei umane, pentru impresionanta insuficiență a tuturor conținuturilor acestei istorii. Și apoi, statuile și tot felul de monumente! Dacă aș fi un om mare, aș interzice prin testament să mi se ridice și cel mai insignifiant bust. Niciodată n-am încercat o senzație mai mare de zădărnici, de inutilitate și de ireparabil ca în fața statuiilor. În loc să-ți dea o impresie de veșnicie, te cuprinde o tristețe infinită pentru distanța care te separă de ei, pentru moartea lor. Toate aceste ființe încruntate acum în bronz sunt un atentat la eventuala noastră dorință de a trăi. Este un paradox dintre cele mai tragice, acela de a avea impresia de nimicnicie de la obiectele care vor să exprime permanența. În loc să fim fericiți de recompensa postumă a oamenilor, am vrea mai bine uitarea completă. Memoria dezadaptează la viață. Pentru a mai putea trăi, multe mai avem de uitat. În primul rând *istoria*, această fatalitate și această pacoste.

Pentru alternanța sentimentului de eternitate cu cel de temporalitate concretă este caracteristic cum trecerea din Berlinul vechi în Berlinul nou te actualizează și te integrează, te dinamizează cu iluzii și cu speranțe. Atunci poți trece de la problema eliberării la problema dictaturii, de la Buddha la Hitler. Sunt astfel de treceri pe care numai omul le poate face. Te bucuri

atunci că într-o biată ființă individuală se pot realiza și se pot întâlni astfel de divergențe, te bucuri atunci de atâta imperfecțiune și de rezistența unui organism. Am avut odată o senzație teribilă: se părea că tot ceea ce am auzit eu până acum din muzică s-a actualizat subit în mine într-o confuzie radicală, că s-au contopit într-un ritm nebun, într-un apocalips sonor, că au crescut și din înălțimea lor m-au aruncat într-un gol infinit. Dacă omul suportă astfel de stări, cum n-o să suporte și cele mai contradictorii preocupări. Tu nu știi dacă în lumea aceasta poate exista salvare și trebuie să te pronunți în chestiunea dictaturii.

Sunt incompatibilități pe planul rațiunii care în viață devin realități compatibile, din moment ce există. Astfel, poți să te îndoiești de toate și totuși să fii pentru dictatură. Când ești convins că toate părerile sunt proaste, atunci alegi una care are cel puțin capacitate vitală și dinamică, o impui și distrugi pe adversari.

Cine știe dacă oamenii merită libertatea și dacă au nevoie de ea!

Am o voluptate, de o natură pe care nici eu însumi n-o pot defini și sesiza, să observ cum în Germania toată lumea spune același lucru, indiferent de cultură, de treaptă socială și de profesie. În toate părțile, în întruniri, în jurnale, la radio, la conferințe, la universitate, întâlnești aceleași păreri, aceleași expresii și aceleași orientări. Hitleriștii au înțeles foarte bine că ei nu-și pot cristaliza situația decât prin convertirea în platitudini și în evidențe a ideilor lor. De aici, repetarea până la exasperare a acelorași lucruri. Deja Lenin observase că nu poți cuceri masele decât prin repetarea exasperantă a aceluiași lucru, până când o idee devine organică și, prin acest fapt, exclusă din sfera spiritului critic. De când au venit național-socialiștii la putere, au repetat cu frenezie și cu patos aceleași idei. Că ele au devenit o evidență în Germania este inutil să mai spun. Și apoi, este admirabil să crezi că numai tu reprezinți țara, că toate idealurile germane se reduc la idealurile organizațiilor sale. Nu există hitlerist în toată Germania care să nu susțină că ești un dușman al țării dacă nu ești hitlerist. Orice

german trebuie să fie național-socialist.

Numai așa se poate face ceva într-o țară. Când mi se va răspunde că sunt oameni care nu pot accepta organic regimul, eu voi răspunde: ce-i împiedică să trăiască *paralel* cu această formă de stat? Nu-ți convine discursul lui Hitler? Ocupă-te cu arta egipteană. Nu-ți convin violențele și patosul frenetic al lui Goering? Ai uitat că Beethoven a compus simfonii? Nu-ți place uniformizarea vieții? Citește romane rusești. Te revoltă politizarea vieții? Studiază arta Renașterii.

Nu dau aceste răspunsuri din cinism, ci din convingerea că ele se referă numai la unii indivizi izolați. Din moment ce colectivitatea se simte bine angrenată într-un astfel de sistem, tragedia câtorva indivizi nu numai că e suportabilă și remediabilă, dar nici nu interesează un stat.

Individul izolat găsește împăcare în atâtea alte planuri de viață, încât el nu poate aștepta concesiuni din partea colectivității. Și apoi, omenirea cunoaște marile renunțări ale indivizilor. Cine știe dacă din insatisfacția cu forma actuală de viață politică nu vor răsări opere pe care altcumva numai incapacitatea de a trăi le-ar fi produs. Când oamenii vor ști să exploateze durerile, renunțările și orice gen de insatisfacții, numai atunci se vor putea bucura de ceea ce au pierdut.

Ar fi o iluzie să se creadă că Germania este echilibrată și împăcată cu situația de astăzi. Nu că n-ar satisface o formă politică, dar faptul că ea nu poate să uite și să-și explice înfrângerea, o menține într-o continuă neliniște. Nu cred că există popor care să fi acceptat mai greu o înfrângere. Acest popor care se crede cel mai dotat din întreaga lume nu-și poate explica și nu poate găsi o justificare crizei economice. O țară ca Germania să îndure mizerie! Sunt de acord că un popor ca acesta merită alt destin. Și cine știe dacă în viitor vitalitatea acestui popor nu ne va costa mult. Căci Germania nu se poate resemna. Aceasta am văzut-o la expozițiile recente, reprezentând războiul. Toate hărțile, cu semne speciale arătând înarmările dușmanilor și teritoriile pierdute; comunicatele oficiale și informații în

Gabriel Isac

ziarele germane și străine; resturi de căști și toate tipurile de arme etc. nu făceau decât să arate cât de inexplicabilă a fost înfrângerea Germaniei. Am fost totuși mirat când, într-o imitație de tranșee, pe o tablă, am găsit scrise cu roșu aceste cuvinte: „Aici ca și în viață, totul nu este decât o iluzie”. Și când te gândești că mai sunt militariști și după asemenea reflexii!

Am plecat întristat prin imensul Tiergarten, unde frunzele îngălbenite, în acea seară cețoasă, formau un decor admirabil pentru cele mai melancolice gânduri. În acea singurătate de toamnă, m-am bucurat că omului îi este dată uneori tristețea de a fi singur, de a putea plana dincolo de lucruri și de istorie, dincolo de idealuri și dincolo de aspirații. Și m-am gândit atunci că [?] valabil [?] pentru o carte asupra destinului uman, este versul lui Heine:

Zu fragmentarisch ist Welt und Leben.

Berlin, noiembrie 1933

„Calendarul”, an II, nr. 530,
5 decembrie 1933, p. 1, 2.